

УДК 332.122

Агафоненко О. Ю.

Донецький державний університет управління

ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ РЕГІОНУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Досліджено теоретичні питання сутності регіону та економіки регіону. Обґрунтовано класифікацію регіональної економіки за рахунок обґрунтування та вибору відповідної парадигми. Розглянуто регіон як систему, яка припускає знаходження його місця в сукупності аналогічних систем як усередині державного утворення, так і за його межами.

Ключові слова: економіка регіону, економічні системи, система, регіон, парадигми.

Постановка проблеми. Регіон як соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва, наявністю форм власності, концентрацією населення, робочими місцями, умовами духовного життя людини, органами управління своєю територією та ін., концентрує в собі всі елементи продуктивних сил, господарські зв'язки і територію. Власне, за складом саме цих елементів всі сучасні регіони України різняться поміж собою. Серед дослідження сучасних регіональних проблем актуальним стає визначення регіонів як таких, що детермінують не лише стан, але й перспективи розвитку окремих регіональних систем. Але для цього потрібно знати основні парадигми регіональної економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність даної проблеми обумовлена підвищеною зацікавленістю вчених-економістів та практиків до визначення регіонів як у межах України, так і за її кордонами. Цим питанням займається багато вітчизняних та зарубіжних фахівців. Однак найбільш невизначеною на сьогодні залишається проблема пізнання природи регіону як економічної системи на основі дослідження гносеології різних парадигм регіону. Суть цієї статті – показати значущість цієї проблеми та окреслити можливості її вирішення шляхом формування та використання відповідних парадигм.

Мета статті. Основною метою статті є формування методичної бази для реалізації парадигми розвитку регіонів, наповнення її відповідним інструментарієм (методами, способами, заходами тощо) для визначення економіки регіону.

Викладення основного матеріалу. При дослідженні регіональних проблем неодмінною умовою, як правило, виступає подальше поглиблення і розширення поняття «регіон». «Найчастіше уживаними критеріями для визначення поняття «регіон» є географічні (розташування, величина території і кількість населення); виробничо-функціональні (специфіка переважних видів діяльності); містобудівні (характер забудови об'єктів виробничої діяльності, житла й інфраструктури); соціологічні (норми спілкування, поведіння)» [1, с. 4-5]. Деякі дослідники ставлять мету звести воедино всі наявні визначення регіону й у такий спосіб показати багатоаспектність і багатоваріантність можливих його визначень і тлумачень. Наприклад, у роботі [2] наведені найбільш розповсюджені підходи до визначення змісту поняття «регіон». На думку авторів, їх на сьогодні нараховується 12: історичний, географічний, ресурсний, виробничий, відтворювальний, політекономічний, економічний, регіонально-економічний, геополітичний, міждисциплінарний, політико-правовий, геосистемний. Вже один цей перелік свідчить про те, що поняття «регіон» є багатограним і багатоскладовим. Тому будь-які спроби одночасного дослідження декількох підходів, не говорячи вже про їхню абсолютну

більшість, до визначення змісту поняття «регіон» сполучені з великими методологічними труднощами і можливими помилками. Більш перспективним уявляється шлях дослідження, орієнтований на один якийсь підхід. У даному випадку вибір припав на системний підхід.

Справа в тому, що «регіон – складна соціально-економічна система, розвиток якої в сучасних економічних умовах характеризується стохастичністю й у значній мірі непередбачуваністю» [3, с. 76], що саме і є наслідком присутності на його території великої кількості суб'єктів господарювання. Можна з великою часткою впевненості стверджувати, що регіон у трактуванні теорії систем є деяка цілісність взаємозалежних елементів, сутність і потенціал якої якісно відмінний від сутностей і потенціалів цих елементів самих по собі. У даному разі мова йде про те, що зазначені нові властивості регіону як системи (самостійної та самодостатньої), так звані емерджентні властивості, виникають чи утворюються в результаті тих системних зв'язків (які виникають як по горизонталі, так і по вертикалі економічних відносин усередині й межами регіону), їх сукупний ефект перевищує можливу суму ефектів окремих елементів цієї системи. Саме дана обставина в сукупності з тими змінами, що відбулися в результаті демократизації та регіоналізації економічних відносин, обумовлює вибір дослідження поняття «регіон» у контексті системного підходу.

У цьому зв'язку як приклад можна навести наступне визначення: «...регіон – цілісна система зі своїми структурою, функціями, зв'язками з зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення. Її характеризують висока розмірність, велика кількість взаємозалежних підсистем різних типів з локальними цілями, багатоконтурність управління, ієрархічність структури, значне запізнювання координуючих впливів при високій динамічності елементів, неповна визначеність станів елементів» [4, с. 20-21]. Дане визначення лише підкреслює, наскільки сучасний регіон, якщо він дійсно таким є, а не відбиває номінальне (можливо навіть адміністративно-територіальний розподіл) до нього відношення (у даному разі мова не йде про масштабування територій і співвідношення їх між собою) є складним утворенням.

Фахівці по-різному підходять до представлення регіону як системи. Одні вважають, що «як соціально-економічна система регіон може бути представлений сукупністю п'яти основних підсистем, до яких відносяться системотвірна база, системообслуговуючий комплекс, екологія, населення, інфраструктура ринку» [1, с. 20-21]; інші, що «особливості соціально-економічної системи, у тому числі регіональної, як її якісні характеристики виявляються в структурі, в тому числі, у структурі економіки, і, отже, можна провести

паралель між динамікою структури і проявом сутності відповідної національної соціально-економічної системи, її глобальною метою руху» [4, с. 29]; треті, що «практично всі сучасні територіальні утворення є своєрідним типом системно-конгломератних структур» [5, с. 25]. Але у будь-якому разі переважна більшість прихильників даного підходу до визначення змісту поняття «region» бачать у ньому достатньо складну систему, що має як внутрішню, так і зовнішню середовище, яке володіє як входом, так і виходом (як ресурсів, так і інформації), здатну забезпечувати зв'язаність елементів і деякий баланс стохастичного (випадкового) і детермінованого (причинно-обумовленого) поведіння кожного з них. Саме тому «region являє собою контур управління, що самоорганізується і саморозвивається закономірно уписаний у систему межсекторних, міжрегіональних і міждержавних економічних відносин» [6, с. 37] і по суті своїй знаходиться в цій загальній ієрархії та посідає в ній важливе місце під час формування і реалізації економічних відносин. Недаремно сучасну Європу, що зуміла об'єднати навколо себе 27 держав, називають ще і Європою регіонів, де останні відіграють не останню роль під час розробки і реалізації стратегій довгострокового і короткострокового розвитку не тільки окремих територій, але й цілих держав.

Розгляд регіону як системи припускає знаходження його місця в сукупності аналогічних систем як усередині державного утворення, так і за його межами. Основною відмінною рисою сучасного регіону виступає його здатність адекватно реагувати на зміни зовнішніх і внутрішніх умов, на загрози, що виникають з боку різних джерел; розробляти й обґрунтовувати ефективні управлінські рішення, сприяти не тільки збереженню, але й поліпшенню регіональних позицій у найважливіших сферах громадського життя. Основним інструментом, що дає змогу в найбільшій мірі забезпечувати такий стан, виступає так звана місія. «Місія – це призначення регіону в структурі світової соціально-економічної системи, двоєдність напрямку її розвитку і суспільної функції» [7, с. 46]. У даному разі мова йде про визначення можливостей регіону і здібностей його участі в загальнодержавних процесах (що і як регіон може запропонувати державі), а також у власному розвитку (формуванні внутрішнього середовища, найбільш сприятливої для розташованих на його території суб'єктів господарювання і жителів).

Природно, коли мова заходить про визначення місця регіону, незмінно встановлюється і його основна (головна) мета. Під метою регіону розуміють деталізована до описаного якісними показниками модель стану регіону, що відповідає його баченню [7]. Зрозуміло, щоб досягти поставленої мети і реалізувати місію, регіон повинний здійснювати визначені функції, покликані забезпечувати умови стійкого його розвитку. Як приклад, можна навести такий перелік основних функцій регіону: погодження і захист інтересів регіону усередині країни і за кордоном; посилення конкурентних позицій регіону шляхом наукової підготовки обґрунтування привабливості території з метою залучення інвесторів і вдосконалювання економічної структури; створення умов, що сприяють розвитку в регіоні малого і середнього підприємництва; створення системи регіональних пільг і гарантій для діяльності підприємницьких, комерційних структур та інвесторів; нарощування зовнішньоекономічного потенціалу і розширення

торговельно-економічних зв'язків регіону. Наведений перелік функцій цілком підтверджує теза про те, що регіон повинний забезпечувати формування внутрішнього середовища, комфортного як для проживання населення, так і для господарської (підприємницької) діяльності суб'єктів господарювання.

Виходячи з тієї обставини, що для всіх регіонів не може бути єдиної місії й основної мети, можна припустити, що виникаючі наявні риси в їхніх характеристиках, забезпечують певне різноманіття самих регіонів. «Різноманіття підходів до визначення регіону спричинило надзвичайну розмаїтість класифікацій. Серед них можна виділити 4 основні групи. Перша – це регіони, що виділяють за одиничними ознаками... Друга – це складні регіони, що виділяють на основі сукупності ознак... Третя група виділяється на основі визначених ключових проблем регіонального розвитку... Остання група класифікацій припускає можливості регіону здійснювати самостійну економічну політику» [1, с. 5-6]. Відповідно до запропонованої схеми можна згрупувати будь-яку кількість регіонів, головне, щоб повною мірою були враховані запропоновані характеристики. Справа в тому, що класифікація – це засіб упорядкування знань, а невід'ємною задачею будь-якої науки, у тому числі і регіональної економіки, є побудова такої класифікації, яка б повною мірою враховувала особливості і зміст процесів, що відбуваються, та явищ. А якщо ні, то (коли не дотримані основні правила класифікації) можливі узагальнення і з'єднання не дозволяють здійснити задумане, а лише ускладнюють процес пошуку істини.

Для того щоб будь-яка класифікація в регіональній економіці споконвічно була науково обґрунтованою, необхідно вибрати відповідну парадигму. У даному разі парадигма являє собою вихідну концептуальну схему постановки проблеми та її вирішення, перелік методів дослідження, найбільш прийнятних для виконання наукових досліджень у даній галузі науки. Щодо регіону існує кілька парадигм. Так, у роботі [6] наведено дві парадигми регіону: модель квазідержави, яка означає, що для умов регіону можуть бути характерні ті самі задачі, що й для держави; модель квазікомпанії, яка репрезентує регіон у виді корпорації, що приймає методи корпоративного планування і управління. У той же час Гранберг А.Г. вважає, що в даний час «найбільшого поширення набули чотири парадигми регіону: регіон – квазідержави, регіон-квазікорпорація, регіон-ринки (ринковий ареал), регіон-соціум» [8, с. 83]. Якщо стосовно перших двох парадигм не існує значних відмінностей від наведених вище, то в підході до регіону-ринку акцентується увага на загальних умовах економічної діяльності (підприємницький клімат) і особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань і т.д. [8]. А в підході до регіону як соціуму (спільності людей, що живуть на певній території) висувається на передній план відтворення соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища і т. д.) і розвиток системи розселення [8, с. 84]. А ось, на думку авторів роботи [9], таких парадигм регіону на сьогодні нараховується шість: теорія полюсів росту, світосистемно-економічна просторово-тимчасова теорія розвитку глобального капіталізму, світосистемно-геополітична теорія зміни просторової влади держави, концепція

регіону-квазікорпорації, еволюційна економічна теорія, концепція глобальних міст-регіонів. Отже, щоб правильно класифікувати регіони, необхідно обґрунтовано зупинити свій вибір на кожній із наведених парадигм. Щоправда, стосовно предмета нашого дослідження це буде складно зробити, тому що дотепер не існує в завершеному виді парадигми, за допомогою якої регіон розглядався б як система. Можна припустити, що в загальному виді парадигма «регіон-система» повинна розумітися як «деяка сукупність різних елементів продуктивних сил прямо чи побічно взаємозалежних у сфері суспільного виробництва, географічно розташованих у межах певної (остаточно великої) території (простору) і пов'язаних між собою господарськими, технологічними, інформаційними та іншими зв'язками» [10, с. 42-43]. Тим самим

дана наукова парадигма («регіон-система») ввійде в арсенал наукового аналізу способів бачення і вирішення регіональних проблем і явищ, які до сьогодення не мали адекватної інтерпретації й однозначного вирішення в межах наявних напрямків регіональної економіки.

Висновки та пропозиції. Пізнання природи регіону як економічної системи можливе на основі дослідження гносеології різних парадигм регіону, кількість яких не може обмежуватися будь-якими межами у виді безупинного пошуку і розвитку наукових гіпотез та ідей. Відмітною рисою регіональної економічної системи як суб'єкта є її здатність вступати в конкурентні відносини з іншими регіональними економічними системами, що виявляються в наявності конкурентних переваг і забезпечують привабливість відповідних територій.

Список літератури:

1. Пашманов Э.Л. Основные направления исследований социально-экономического регионального развития / Э.Л. Пашманов // Регионология. – 2005. – № 4. – С. 3-21.
2. Денисов Ю. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку / Ю. Денисов, Л. Савельєв, Л. Шевчук // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С.179-185.
3. Ушаков А.К. Разработка прогнозов социально-экономического развития регионов с использованием комплексной имитационной модели / А.К. Ушаков, Л.А. Рязанова, Д.Л. Андрианов, Е.В. Переятенцева и др. // Российский экономический журнал. – 2000. – № 2. – С. 72-86.
4. Любимцев С. Законы структурной эволюции экономических систем / С. Любимцев // Экономист. – 2003. – № 10. – С. 29-40.
5. Лексин В.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В.Н. Лексин, А.Н. Швецов. – М.: УРСС, 2000. – 386 с.
6. Сухарев О. Государственное регулирование экономики: инвестиционные аспекты промышленной и региональной политики / О. Сухарев // Инвестиции в России. – 2006. – № 2. – С. 37-40.
7. Лапыгин Д.Ю. Методическое обеспечение процесса разработки плана стратегического развития региона / Д.Ю. Лапыгин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 40-52.
8. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов / А.Г. Гранберг. – 2-е изд. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.
9. Дубнов А.П. Пространственно-стратегическое развитие России: конфликтно-сетевая парадигма анализа / А.П. Дубнов, А.В. Крайнов // Регион: экономика и социология. – 2003. – № 2. – С. 123-132.
10. Василенко В.Н. Архитектура регионального экономического пространства. Монография / НАН Украины. Ин-т микро-правовых исследований / В.Н. Василенко. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 311 с.

Агафоненко О. Ю.

Донецкий государственный университет управления

ПОЗНАНИЕ ПРИРОДЫ РЕГИОНА КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы сущности региона и экономики региона. Обоснована классификация региональной экономики за счет обоснования и выбора соответствующей парадигмы. Рассмотрен регион как система, которая предполагает нахождение ее места в совокупности аналогичных систем как внутри государственного образования, так и за ее пределами.

Ключевые слова: экономика региона, экономические системы, система, регион, парадигмы.

Agafonenko O. Y.

Donetsk State University of Management

KNOWLEDGE OF THE NATURE OF THE REGION AS AN ECONOMIC SYSTEM

Summary

Explored the theoretical issues essence of the region and the region's economy. Justified the classification of the regional economy through the study and selection of the appropriate paradigm. We consider the region as a system that involves finding its place in the totality of similar systems within the public education and beyond.

Key words: the economy of the region, the economic system, a system, a region paradigm.